

АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА, РЕЛОКАЦІЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ: ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Тетяна ХАРИТОНОВА

*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Христина ГРИГОР'ЄВА

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Релокація підприємств, людей, ресурсів – це завжди виклик, який водночас несе із собою можливості. При цьому одним із найбільш складних його аспектів є екологічний компонент, а саме: врахування перерозподілу тиску на довкілля та природні ресурси під час зміни перебування виробничих потужностей, генеруючих та споживчих об'єктів тощо. Разом із тим, найбільш важливо урахувати не лише очевидні фактори, які лежать на поверхні, але й брати до уваги латентні аспекти, неоднозначні нюанси, які мають значення для побудови адекватної картини об'єктивного тиску на довкілля під час зміни відносин. Особливої уваги заслуговує дослідження екологізації енергетики, як основної галузі, що відповідає за шкідливі викиди в атмосферу та негативний вплив на клімат.

Релокація в даній сфері має власну специфіку. Так, по-перше, в агресивних умовах трирічної війни в Україні енергетичні об'єкти часто ставали безпосередніми цілями атак, що зумовило віднесення їх безпеки в один із головних національних пріоритетів. По-друге, уразливість великих потужних об'єктів, на яких побудована енергосистема України, додатково продемонструвала потребу в пришвидшеній енергетичній трансформації, а саме: розширенні локальних енергомереж, збільшенні кількості автономних енергетичних об'єктів, які функціонують на відновлюваних джерелах енергії, тощо. По-третє, через воєнні дії та близькість фронту значна кількість об'єктів альтернативної енергетики у східних та південних областях припинили або призупинили свою діяльність, що актуалізує питання про їх потенційну релокацію за технічної можливості, а також про поширення в цілому енергетичного переходу на інші регіони України. Однак водночас ці процеси викликають власні питання.

Інтенсивний розвиток альтернативної енергетики, який спостерігається у світі та в Україні протягом останнього десятиріччя, розкрив це явище з неочевидних сторін. Зокрема, масштабування об'єктів «зеленої» енергетики, зростання їх кількості та потужності обернулося власними екологічними питаннями, які здебільшого ще чекають свого вирішення. Так, проблеми ресурсної недостатності, зміни ландшафтів, переробки та утилізації відходів, охорони людей, тваринного і рослинного світу від негативного впливу об'єктів альтернативної енергетики – це ті еколого-правові питання, що стоять перед нормотворцем та мають впливати на подальше формування законодавства про відновлювану енергетику в Україні.

До сьогодні вітчизняний нормотворець опікувався лише стимулюванням процесу використання відновлюваних джерел енергії. На запуск та всебічне розширення такої галузі енергетики були спрямовані усі основні законодавчі дії (зокрема, запровадження «зеленого» тарифу, механізму надбавок, «зелених» аукціонів, механізму ринкової премії тощо). Сприймаючи саму альтернативну енергетику як значний екологізаційний прорив, нормотворець мало уваги приділяв її внутрішній екологізації. Це призвело до появи низки дискредитаційних випадків, коли енергетичні проекти планувалися та/або реалізовувалися всупереч екологічним інтересам суспільства (класичним прикладом стала ситуація із вітроелектростанцією на карпатській полонині Боржава). З огляду на сказане, стає очевидним, що еволюція суспільних відносин уже дійшла тієї точки, яка вимагає еколого-правового переосмислення законодавства про відновлювану енергетику. У такому розрізі цілком закономірною стає розбудова вітчизняної юридичної доктрини, спрямованої на розкриття екологічних проблем «зеленої» генерації (наприклад, цікавою у даному плані є дисертаційна робота В. С. Грачука на тему «Еколого-правові засади використання відновлюваних джерел енергії», 2025). Аналізуючи обраний нами предмет дослідження, можна окреслити кілька тез, які були би особливо актуальними в даному контексті.

По-перше, як уже було сказано, вітчизняне законодавство про альтернативну енергетику розвивалося з головним акцентом на державній підтримці. Разом із тим, у зарубіжній літературі виказується популярна думка про те, що посилена державна підтримка відновлюваної енергетики мала окрім позитивних наслідків також і зворотній ефект, а саме: щедre державне фінансування гальмувало розвиток і впровадження екологізаційних технологій у цій сфері, адже викривлена «зеленими» тарифами конкуренція не стимулювала виробників до постійного удосконалення своєї техніки та обладнання. Як відомо, державна тарифна підтримка в Україні зазнала цілої серії криз та провалів протягом останніх шести років. На нашу думку, на прикладі вітчизняного досвіду не можна однозначно ні підтвердити, ні спростувати вказану тезу про те, що зменшення державної підтримки прискорює екологізацію галузі відновлюваної енергетики. Тому такі

наукові пропозиції не повинні використовуватися в якості твердої аргументації під час дискусій щодо зміни моделі державної підтримки альтернативної енергетики в Україні.

По-друге, перегляду та, можливо, переосмислення вимагає правовий інститут оцінки впливу на довкілля в аспекті його дієвості щодо енергетичних проєктів. Проведені численні дослідження неодноразово продемонстрували низький ступінь ефективності даного правового інституту на шляху реалізації небезпечних енергетичних проєктів, що маскуються під «зелену» генерацію. При цьому накопичений вітчизняний досвід доводить, що оцінку впливу на довкілля як правовий інструмент залучення громадськості не слід наділяти невластивими для нього занадто потужними функціями – є потреба у створенні спеціальних еколого-правових механізмів охорони навколишнього природного середовища у сфері альтернативної енергетики.

По-третє, потрібно звернути увагу на стрімку появу нових технологій у відновлюваній енергетиці, активний розвиток яких може дещо випереджати вітчизняне законодавство. Характерним у цьому відношенні є питання розробки проєктів «водневих долин» як особливих територій, на яких створюється інфраструктура, необхідна для використання місцевих природних ресурсів з метою виробництва, поставки та використання водню. Незважаючи на те, що вітчизняне законодавство у цій сфері ще не прийняте, два проєкти «водневих долин» (на Закарпатті та на Одещині) уже знаходяться в активній розробці, що загрожує негативними екологічними наслідками для обраних регіонів реалізації.

Усі тектонічні зрушення, які уже відбулися в суспільних відносинах України на тлі воєнних дій та відбуватимуться інерційно далі під час післявоєнного відновлення – мають бути екологічного обґрунтованими та несуперечливими. У цьому питанні енергетика є на першому плані, оскільки від неї додатково вимагається трансформуватися, зберігши при цьому якість та рівень життя споживачів. Однак сліпе сприйняття альтернативної енергетики як безумовної екологізації може дискредитувати саму ідею «зеленої» генерації, оскільки проєкти альтернативної енергетики також чинять негативний вплив на довкілля: вони використовують вичерпні природні ресурси, формують відходи, змінюють традиційні ландшафти, зменшують біорізноманіття тощо. Законодавство про альтернативну енергетику має відходити від суто протекційної моделі та більш тверезо і екологічно усвідомлено оцінювати енергетичні проєкти в розрахунку на їх довгостроковість.

У зв'язку з вищевказаним, можна стверджувати, що наразі Україна знаходиться у своєрідній точці біфуркації, коли кризові умови створюють вимушені обставини для змін та можливості для якісного зростання. Однак при цьому релокаційні процеси в альтернативній енергетиці мають супроводжуватися посиленням еколого-правових вимог у законодавстві, що означає перехід на новий рівень його розвитку.